Соколёнок

Лашын

2/2020
март – апрель

0+

БАЛАЛАР УЬШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫК ЖУРНАЛЫ

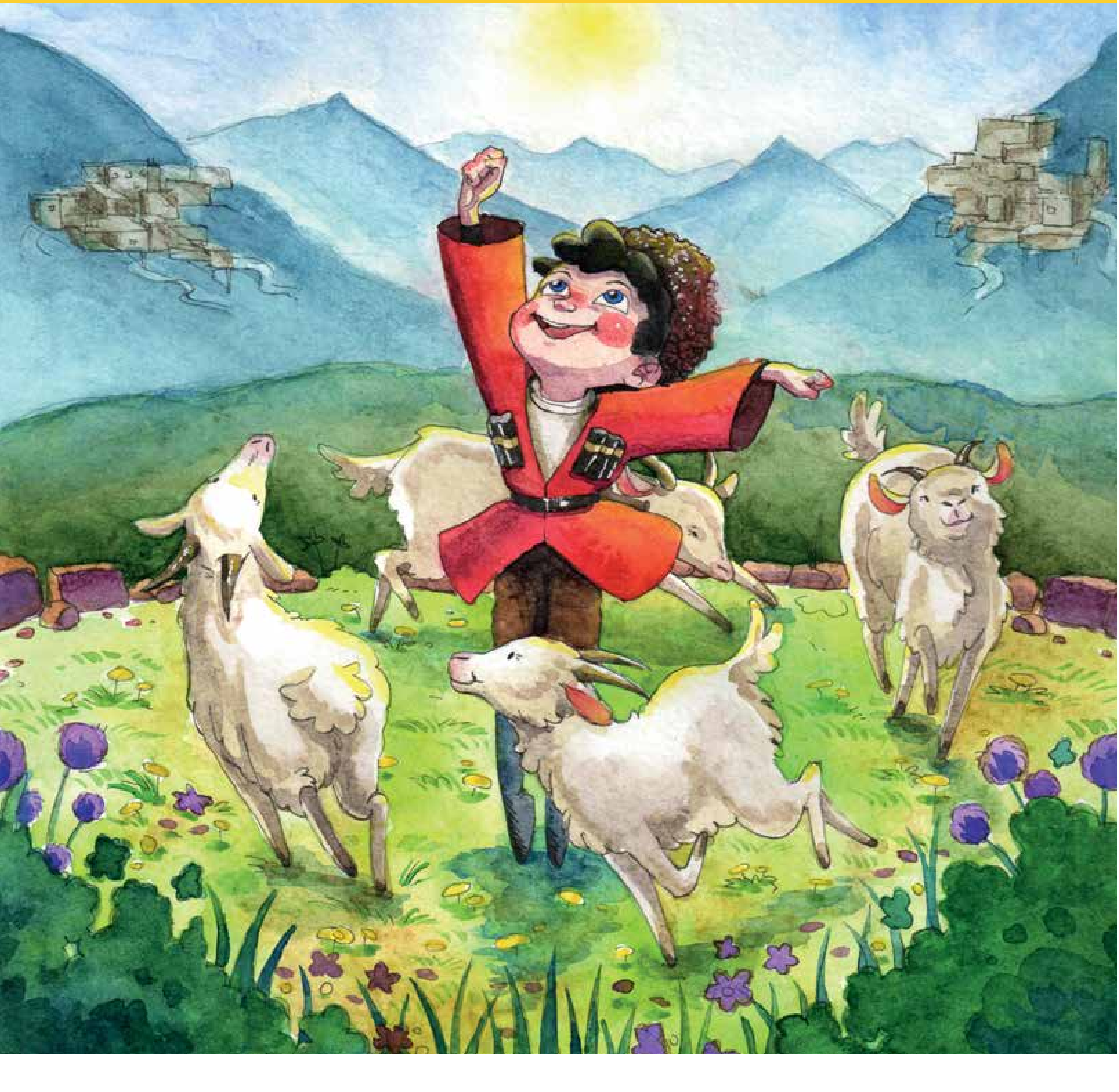

ХАТЫН-КЫЗЛАР КУЬНИНЕ

Сендейди суьймей кара...

Аявлы окувшылар, йырдан алынган шаьйирдинъ бу соьзлери тек эки яс аьдемнинъ арасындагы сезимлерди коьрсетип калмайды. Дуныя еринде биз уьйкен суьювимизди анага каратамыз.

Фазиль Абдулжалилов аналар акында мине кайтып язган:

Тамыр болмай, терек оьсип турмаган,
Халк бир заман баьтир улсыз болмаган.
Куьн саьвлесиз эш бир заман тувмаган,
Шешекейсиз язлык ерге конмаган.

Баьтирлерди халкка берген – сизсинъиз,
Шешекейи язлык шактынъ – сизсинъиз.
Куьннинъ тоьккен саьвлеси де – сизсинъиз,
Дуныямызга яшав берген – сизсинъиз!

Адабияттинъ белгили язувшыларынынъ бириси Суюн Капаевтей болып, анады оьрметлеп язган поэт те аз болар:

Мен билемен
борышлы аьвлет
Ана аты
Кир тийгистпей
юргенде
Сакламага.
Калай кыйын
янсыз затка
Ян эндирген
Ана суьтин,
алал суьтин
Акламага.

Маржан Казакова кыскаяклы акында булай язады:

Куьннинъ коьзи гуьлдей болып яйнаса,
Балык сувда бир-бири мен ойнаса.
Кус та йырлап, бутакларды шайкаса,
Кар астыннан шаьбден куьлип караса,
Сав дуныямыз янъырады ким уьшин?
Шешекейдей кыскаяклы, сен уьшин!

Мине кайдай хат-кызлардынъ туткан орыны дуныяда. Сонынъ уьшин йылы соьзлерди, йылувлыкты, бир-биримизге эс этуьвди берейик. Ийги йоравларды аьр дайым айтпага мутпайык.

С.Култаева.

Салехжан ЗАЛЯНДИН

Енъуьв уьшин!

(эскеруьв)

1942 йыл, 3 январь. Озып кетти кавгады аькелген биринши авыр йыл. Янъы йыл эсикке абытлап келди. Йыл озды эм дуныяда баьри де туьрленди. Ян-якта кан тоьгис авыр кавга барады. Онынъ сонъгы коьринмейди. Авылымыз босалган демеге керек. Балалар тоьбеде алдынгыдай шана тебе алмайдылар. Неге? Авылдынъ куьнбатар янында орынласкан уьйкен кырдынъ ортасыннан фашист танкларына буршав уьшин шонъкыр казылган. Шонъкыр казувшылар эм дотлар курувшылар, оьз ислерин битирип, бизден кеткенлер. Аьли авылдынъ ортасында хатын-кызлар эм картлар болмаса, оьзге зат коьринмейди демеге болаяксынъ. Балалар да онда-мунда шабадылар.

Болса да, яшав оьз йорыгы ман алдыга барады. Бирсигуьн бизим Кызыл аьскершилеримиз уьшин йыйылган йылы кийимлерди эки арбага тиеп калага йибердик. Юн уйыклар, колгаплар, ыстанлар эм баскалай затлар. Кызыл Аскердинъ фондына бизим авылдынъ яшавшылары юз бес мынъ маьнет акша эм заем облигацияларын да бердилер. Ондайлар да коьп. Партиядынъ «Баьриси де-фронт уьшин! Баьриси де – Енъуьв уьшин!» – деген шакырувын авылдаслар йигитлерше ислеп йолыктылар. Баьриси де фронтты эсине алып яшайды эм тийисли кепте куллык этеди.

11-нши декабрь куьни. Эллиге ювык оьзимдей яслар ман бир юма районда аьскершилик исине уьйренип юрдим. Бизим авылдан он ети яс, калганлары шеркеш эм абаза авыллардан эди...

Арасы коьп заман да кетпей, тенъ яслары ман бирге ата юртым Эркинюртты таслап, кара душпан ман элимизди саклавга мен де йол алдым. Туьрли ерлерде душпан ман согыстык. Тек не пайда, мен эки аягымды алдырдым эм кайтып авылыма келдим. Биринши куьп сакаты болып...

Аьли айтаман: Алла-тала бизге эндигиси сондай авыр куьнлерди бермесин. Ясларымыз тыныш эм наьсипли болып яшасын. Эл кувансын!

Александр ТВАРДОВСКИЙ

КОРСАЛАВДА ЯН БЕРДИ

Татымлыкты корсавлавда ян берди
Улынъ сенинъ, –
Деп, анага айтканмыз.
Топар болып,
Уьйинъ бийлеп, сол куьнде,
Сени коьрип,
Биз мунъайып кайтканмыз.

Биз куьнаьли,
Оны яхшы билемиз,
Биз куьнаьли,
Анай, сенинъ алдынъда.
Туллы калган
Хатынды да коьргенмиз,
Биз куьнаьли,
Калган етим баланъ да.

Буьгуьн, шатлык
Толганда кенъ элимде,
Мине ана –
Баьтир-ана, коьринъиз.
Арада йок
Анасына кедединъ,
Боьркти шешип,
Сыйлы салам бершинъиз!

ЯСЫНОК

Тынык ава.
Тынык тав, иссилик ерде.
Ел. Коьтерилди
Куйын да, козгалды масак.
Эки булыт –
Эки дав урынды бирден,
Сис ийнединъ
Ушындай коьринди ясынок.

ГУЬЛ ШЕШЕКЕЙ

Шешекейлер
Арасында каркыранъ
Баьриннен де
Йогарланып ерлескен.
Мага коьре
Куьн мен тенъсинъ малкылдап,
Тоьгерегинъ
Салкынсымал ел эскен.

Тек мен коьрдим,
Конъыз конды касынъа,
Савлай суьтин
Ишти кусай калдырмай.
Йыйылыса
Баскалары басынъа,
Авырлыктан
Сав каркыранъ калтырай.

Тек ушыртып
Сен оларды болмадынъ,
Савлай кынанъ
Тайып, акка айландынъ.
Оны коьрип,
Тура берип эректе, терен тыныс
Алып мен де ойландым.

Конъыз сага
Келип тувра конганда,
Ушыртпага
Бир де эбин таппадынъ.
Буьгуьн неге
Сен буьгилдинъ тонъгандай,
Шоькирлеринъ
Неге ога каппады?

Коьширген Гамзат АДЖИГЕЛЬДИЕВ

Халкымыздынъ бил-бил йыравы

Мине соьйтип айтпага болады онынъ акында. Ол да ким десе, Дагыстан республикасынынъ эм Россия ерининъ белгили йыравы Асият Сулейман кызы Кумратова.

Асият Сулейман кызы Кумратова 1940-ншы йыл 1-нши апрель куьнинде Карашай-Шеркеш республикасынынъ Адыге-Хабль районынынъ белгили ногай авылы – Икон-Халкта тувган. Айтадылар, онынъ анасы Муслимат та халк арасында бурынгы ногай йырларын ийги кепте йырлап болувы ман белгили аьдем болган деп. Белки, анасынынъ усталыгы кызына да коьшкен болмага болады. Не деп айтсак та, Асият сегиз ясыннан алып сценага шыгып йырлаган аьдем. Мине аьлиге дейим де оны ямагат арасында йырлап коьрууь тамаша тувыл.

Алпысыншы йыллардан алып Асият Кумратова оьзининъ оьмирин бизим республика ман байланыслы эткен. Республикадынъ йырлар эм биювлер ансамблинде, сонъ болса Даградиосында эм сонъгы йылларда республикамыздынъ опера эм балета ансамблинде оьз аьрекетин бардырган.

Халкымыздынъ белгили бил-бил йыравы тек Россия

еринде тувыл, онынъ тысында да белгили эм онынъ тавысын коьплеген шет эллеринде де тынълаганлар эм уьйкен разылыклар алганлар. Асият Сулейман кызы Дагыстаннынъ халк артисткасы, Россиядынъ халк артискасы болады.

Булай зат акында да айтар эдик. Оьзининъ язган кайбир ятлавларына оьзи анъ да шыгарган эм оны оьзи де йырлап келген.

Оьнерли кызымызды баьри журнал окувшылары атларыннан келип турган сыйлы мерекеси мен йылы кепте кутлаймаз эм аьли де бизди оьз оьнери мен суьйинтеегине сеним саламыз.

С.Култаева.

Асият КУМРАТОВА

ЯЗЛЫК

Каты боран, каты аяз
Кара кыстынъ заманы.
Кетти кыстынъ сувыгы –
Келди язлык шувагы.

Аттай болып шаптыртып,
Елдей болып шаптыртып,
Тавлар сувдан агады,
Шав-шувласып, шабысып.

Узак уйклап янгандай,
Шаьбден коьзлерин ашты.
Булыттай болып йыйылган,
Меним ойымды шашты.

Кел, кел, язлык, кел язлык,
Хайырлы огырлы саьатке.
Алып келши наьсиплик
Яс-явкага, юрекке.

Мунгишиев Айдар, Асият эм Малика

МЕНИМ ХАЛКЫМ

Тав сувына йибиген,
Карлы тавдан ийленген,
Тав сувындай таза ды,
Халкым меним, миллетим.

Сен оьстирдинъ коьплерди:
Баьтирлерди, давларды.
Коьп кызларынъ айтувлы,
Коьп улларынъ мактавлы.

Атынъ, халкым, миллетим,
Коьп ерлерге белгили.
Ярлыга яшав берген,
Коьк пен ерди тенъ эткен.

Явдынъ уьмитин кескен,
Халкым меним, миллетим.
Душпанныъ коьзин тескен,
Кардашлыкты коьп суьйген.

Алаллыкты бек билген,
Кардашлыкка нур сепкен.
Халкым меним, миллетим,
Сондай сенинъ ниетинъ.

Гуьлжамал МУРЗАЕВА

Асият Кумратовага

Балапандай
Уясында талпынып,
Канатларын
«Кум сувында» катырып,
Юрегине
Шоьл сазларын батырып,
Шоьлликлерден
Коьтерилген йырав кыз.

Йырав кыз сен,
Йырав кыз сен, йырав кыз,
Наьсип нурга
Оралып сен бийик уш,
Бийик ушсанъ
Умтыла шоьллигинъди,
Бил, ана ер,
Еткерер тек сага куьш.

Юрегинде
Терен саклап сазларын,
Даьврендирген
Бизим ногай кырларын.
Бар суьйимин
Шоьллигине багыслап,
Занъыратып
Йырлайды ол йырларын.

Йырла, Асият,
Эш арымай сен йырла,
Тынъламага
Ногай халкынъ йыйыла!

Китап окувга суьйим тувдырув

Ата-аналарга балаларга китап окувга суьйим тувдырувды кайтип этпеге керек экен? Онынъ акында аьлимлер эм сулыплы специалистлер коьп айтадылар эм мунавдай тамамга келгенлер.

Биринширей, тийисли орынды китапти сес шыгарув ман окув керек. Онынъ акында индиядынъ специалистлери 1750 ата-аналар эм туьрли ясларындагы балалар арасында сорав оьткергенлер эм явапларын алганлар. Токтастырувга коьре, 6-17 ясында балалар заманында ата-аналары юмада 5-7 кере сес шыгарып китаплер окыган болганлар. Эм сондай балалардынъ 85 процентине сес шыгарып окув яраган болыпты экен. Сес шыгарып окув балаларга соьзлик запасын оьстиреди.

Сес шыгарып окув балаларга ийги разылык берген. Кайдайды бир китапке балалардынъ кызыксынувы оьседи. Ашыкландырув этилинген кепте, балалар оьзлери сайлаган китабин коьп окыйдылар эм аладылар. Балалардынъ 86-ы проценти оьзлери сайлап алган китаплер болады деп токтастырув эткенлер. Экинши ягыннан, балалар китапти окыганда коьп куьлген болсалар, ондай китаплер оларга яраганлар эм балалар оларга усамага ымтылыслы болып каладылар.

Оннан баскалай болып, аьлимлердинъ эм специалистлердинъ токтастырувы бойынша, балалар дедективлик романлар эм яшавдан алынып язылган произведениелери мен бек кызыксынадылар.

Аьне сондай тамамлавды ата-аналарга эсте тутув керек болар...

С.КУЛТАЕВА,
«Лашын» журналынынъ редакторы.

Карлыгашлар оьпкелеген

Ети ясындагы Мурат оьзининъ яй каникулын коьбисинше авылда тетесинде оьткереди. Ол бираз ыланъкалы болып оьскен. Бир кере ол колындагы рогаткасы ман азбар бойынша онда-мунда ювырады. Тетейи бир неше кере ога рогаткасын тасламага деп тиледи, тек бала тынъламады.

Бир куьн бир авыр болган сес шыгып кетти. Рогаткасыннан Мурат атып, карлыгашты коркытады экен. Ол уясын да таслайды. Тетейи балага урсысты, бек ол куьле берип, шавып кетип калды. Орамга шыкты. Сол яй вакытында азбарда куслардынъ шырылдап йырлавларын эситпеге болатаган эди. Яз келген заманда, карлыгашлар кайтып бу азбарга келмедилер. Сеслер йок болды... Ога карт куртка заьлим тынышсызланды.

Бир неше йыл оьтти. Бир яй эртеси Мурат орамга шыкты эм авылдаслар азбарында карлыгашлар сеслери толы экенин сезбей болмады. Ога олардынъ шав-шув эткенлери бек ярады. Заьлим заман кеде сол сеслерди тынълап турды. Сонъ ол тетейине янасты эм оннан сорады:

– Тетей, бизим карлыгашлар кайда аьши?

Сол заман тетеси йиенине кимнинъ куьнаьси мен карлыгашлар аьйипке калганлар эм кайтып келмегенлер. Мурат уялды эм коьп заман уьндемей турды. Сонъ ол басын тоьмен салды. Тетесине карамага бираз уялды...Ишннен сол затка оьзи куьнаьли болганын анълап алды.

Эки карындас

Карт Мырзадынъ эки кызы болган: Фатима эм Аида. Кызлар уьйкен боладылар. Яшавда оьзин таппага аьр бириси вакыт етти.

– Мен дуныя еринде яшав ыспайы болганын суьемен, – дейди Фатима. – Сол зат уьшин узак эллерге кетемен.

– Мен врач болмага суьемен, – дейди Аида, – туьрли эллерге барарман, оьленлер йыярман эм аьдемлерди сав этермен. Олар коьп яшасынлар.

Атасы тынълайды эм кызларына булай дейди:

– Биринъиз дуныяды ийги этпеге суьесиз, басканъыз врач болмага суьесиз. Ол бек аьруьв. Сол мыратка естисуьв уьшин баска якка кетпеге кереги йок. Аьдем оьзининъ яшайтаган еринде ийгилик этпеге керек. Халк оны билер...

Кызлары атасын тынълайдылар эм онынъ берген маслагатына разы боладылар.

Коьширген С.Култаева.

Нышанлар

- Сол коьзинъ кышысы-суьйнесинъ.

- Онъ кулагынъ шынъласа, бирев сени мактайды, сол кулагынъ шынъласа, бирев сени яманлайды.

- Онъ коьзинъ илсе-яхшылыкка, сол коьзинъ илсе-яманлыкка.

- Табанынъ кышыса, ювыраяксынъ.

- Баьпишинъ шешкенде бир-бирине минсе, йолланаяксынъ.

- Бурнынъ кышыса-ишкеге, байрамга.

- Тилинъ кышыса-урсыска.

- Иегинъ кыщыса-эт ашаяксынъ.

- Бетинъ кызарып, исси болса-бирев сени эсине алаятыр.

- Онъ аянъ кышыса-акша шыгаяк, сол аянъ кышыса-акша туьсек.

- Туз тоьгилсе-урсыска, баьлеге.

- Карга кыста уьйге карап кышкырса-кар яваяк, язда уьйге карап кышкырса-ямгыр яваяк. Кораз кышкырса-конак келеек.

- Ийт улыса-яманлыкка.

- Толы казан тоьгилсе-берекет ушады.

Эсимнен кетпес энейим!

(ЭСКЕРУЬВ)

«Энем!» – деп суьйип айттым мен ога, оьз энем меним дуныядан тайган сонъ яшавымда йолыккан абайыма. Ол Гуьлжамал Мурзаева эди.

Газета бетлеринде баспаланган ятлавлар бизди эртеден таныс эткен эди. Бу йыл меним энемнинъ 100 йыллык мерекеси эм онынъ акында оьз соьзимди айтпай болмайман.

21 кырк кийикте (сентябрь) 1919 йылда Ставрополь крайдынъ Туркмен районында Куликово-копани деп аталган авылда (Янъы куйы), ярлы аьелде тувган. 1934 йыл 7 классты кутарып, Кизляр педучилищесине туьседи эм оны 1939 йыл уьстинликли битирип, Оьгузер авылынынъ мектебине баслапкы класс окытувшысы болып келеди. 1941 йыл Уллы Аталык согысы басланганда, Ставрополь крайдынъ Ачикулак районында яшайтаган ата-анасына кетеди. Сосы йылдынъ кырк кийик айында немислер сав Ачикулак районын бийлейдилер, орамларда куьшли атысувлар басланадылар, а караша

(норябрь) айда душпанлар Гульжамал ислейтаган Камыш-бурын авылды ягадылар. Гульжамал кызалак кавга юзин коьрип, сол коьринисти оьлгенше де мутпаган. 1942 йылдан алып оьткир яс окытувшы. Эм бакты оны 1943 йыл тагы Оьгузер авылына аькеледи эм оны баслапкы класслардынъ завучы этип сайлайдылар. 1971 йылга дейим ол оьзин сосы мектебке багыслайды. Оьгузер авылындынъ таьрийхин язган, китап этип шыгарган. Кавга йылларынъ ис ветераны, Дагыстаннынъ ат казанган окытувшысы. Татар миллетининъ кызы, ногай язувшысы болган, ногай тилде ятлавларын язган.

2001 йыл ызгы кере язылган эки хаты мунъшылыкка толы, неге десе ол 22 июньде (тамбызда) 62 йыл бирге яшаган суьйикли ян косагын йойды. «Аман-эсен турсызба, меним оьрметлилерим Салимет эм Абибулла. Салимет ян! Мен неге де биревге де хат язып болмайтаган болдым, атайдан сонъ бек ойланаман, авыр экен ялгызлык. Балалар бар Аллага шуькир, олар оьз балалары, хатынлары ман, онъып-оьсип яшасынлар. Мен ялгызлыктынъ ашшысын тек аьли билдим, йылавдан токтап болмайман. Сендей оьз аьдемлериме язып басласам, бек бузыламан, йылайман, сога коьре де колыма калем алалмайман. Авырып ятса да, яткан болса экен. Салиметим, газетада меним сага язган ятлавым бек таланыпты, япыраклары куйылыпты, не этерсинъ, амал йок, энъ ызы да меним соьзлерим тувыл (энеймен). Салиметим! Балаларынънан кайтсын. Салимет-ян, аман болынъыз, болмайман язып, коьзлер яска толган. Салам маманъ аларга. Мен аьли Рассветте».

Экинши энъ ызгы хаты. «Салимет-ян, сага кагыт 30 августта язган эдим, йибермей койдым, энди 3 сентябрьде тагы язаяк болдым сага, яза алсам аьлемет тувылма? Баьтирлик деп санайман мен бу исти. Оьгузер авылдынъ, Кизляр районынынъ ямагат яшавында белсен катнаскан, неше кере комсомол организациясынынъ секретари этип сайланган, хатынлар маслагатласув куьптинъ етекшиси болып неше йыллар билегин туьрип, ислеп юрген, парторганизациядынъ секретари болган, мектебге профком куьбин басшылаган. Онынъ аьел архивинде медальллери эткен ислерине ыспатлык болып сакланым турадылар: «Уллы Аталык кавгасында намыслы иси уьшин», «В.И.Лениннинъ 100 йыллык мерекесине рас барып оьрметли иси уьшин», «Коьп йыллар намыслы ислегени уьшин, Ис ветераны», «Уллы Аталык кавгасынынъ 20, 30, 40 йыллыгына, ийги иси уьшин», «Республика алдында оьрметли иси уьшин белги», «РСФСР-дынъ сый грамотасына» тийисли болган, Кизляр районынынъ сыйлы китабине Гульжамал Мурзаевадынъ абырайлы аты кирген. «Авыл курылысы» деп аталган журналына Гульжамал Мурзаевадынъ «Натерпишься горя – научишься жить» деген макала-хаты баспаланганы акында ога бас редактордынъ ярдамшысы билдирип, разылык хат язган эм сол журналдынъ биревин савгага йибергенлер. Эне сондай разылыклы хатлар бек коьп, коьп сый грамоталар. Ыспайы, оьнерли, ялын юрекли кызды Оьгузер авылдынъ йигити Сраждин Мурзаев бир коьргенде ок яраткан эм оны ман бактысын байлап, экевлери бек наьсипли тандыр курган-

лар. Оларга Оьгузер авылда сукланып, бир-бирисиннен айырылмай юретаганы уьшин «Тахир эм Зухра» деп суьйип ат бергенлер. Гульжамал Мурзаева ногай халкымызга оьзиннинъ йыйынтыкларын савгалап кеткен «Яшавымнынъ маьнеси» (Махачкала, 1982), «Саьвле», «Жаминаттынъ бактысы» (Махачкала, 1983), «Ятлавлар йыйынтыгы» (Черкесск, 1985), «Ийгилик пен, эртенълигим» (Черкесск, 1984), «Только один день» (Ставрополь, 1987), «Во имя жизни», онынъ ятлавлары «Тувган ерим» альманахта, «Лашын» журналда, «Шоьллик маягы», «Кизлярская правда» газеталарда, Казань калада шыгатаган «Суьюмбийке» журналда баспаланадылар. Кайтип коьп уьлгирген меним энем! Ян косагы Сраждин атай ман экевлери 50 йыл бирге яшап, алтын тойларын белгилегенде, мен Оьгузер авылга бардым, йылы йоравларымды айттым.

Танъ юлдызы Салимет уьпирмесе от соьнмес.

Терен ята юректе
Сен эткен мага оьрмет

– Ногай газета алганлы окып тынышлык табаман. Тек мен йиберген язбаларды коьп туьрлентпей шыгаргай эдилер меним буьгуьнги авыр куьнимде. Меним савлыгымды сорама, коьзимде яс, коьнъилимде тас. Тек болса да, шаьйирлик от соьнмейди, мени аякта тутады. Аьли мен Рассветте, мени мунда бек оьрметли карайды Ризваннынъ хатыны, Алла ога савлык берсин, аявлап саклайды.

Салам баьринъизге де меннен Г.Аман-эсен, шатлык, куваныш пан яшанъыз. Яшавда танъ болынъыз. Янъы окув йыл ман кутлайман. Эненъиз.

3 сентябрь 2001 йыл».

Мине тек ызгы эки хатлары. Гульжамал энем мен экевмиз коьп хатлар язганмыз бир-биримизге айлак ювык эдик биз.

Суьйикли ян косагы дуныядан тайган сонъ, энем тек 6 ай яшады. Олар бирге 7 балады оьстирдилер, окыттылар, уьйли эттилер, олардынъ балаларын да шайкадылар, тербия, нызам бердилер. Татар миллетининъ кызы, ногай ясты суьйип, ногай тилин тувган тилиндей оьрметлеп, сол тилде язып, ногай язувшысы болды. Абырай, сый казанды, халкымыздынъ аявлы кызы болды.

21 кырк кийикте энем 82 ясына толды эм 22 карагыста 2001 йыл ол Сраждин акайдынъ янына барып ерлести, яткан ерлери ярык болсынлар. Ясы уьйкенди сыйлав, оьрметлев темасына Гульжамал Мурзаева коьп язатаган эди. Онынъ «Корламанъыз анады» деген ятлавына К.Акбулатова анъ салган, бу куьнлерде ол баьрисининъ де суьйикли йыры. Бу йыл Гульжамал Мурзаевадынъ 100 йыллык мерекеси эм Оьгузер авылы оьзининъ данъклы аьдемине сый, оьрмет этип, адабиятлык байрам этерлер деп ойлайман. Биз тувган тил дерислерде Гульжамал Мурзаевадынъ яратувшылыгын муткан йокпыз, Гульжамал Мурзаева, сиз эткен ислер эсимизде, сиз берген насыйхатлар юрегимизде.

Салимет Майлыбаева,
карагыс айы, 2019 йыл.

Куруптурсын **МАМБЕТОВ**

АТАЙГА САВЛЫК АЙТАМАН

Быйыл яй вакытында атайы эм тетейине конакка Камиль келип калды. Тек бу йолай ол атасы ман келген. Анасы болса, уьйде калыпты экен. Камиль атасынынъ машинасында балага деген креслосында шалкайып ятып келген. Онынъ акында ол атайы эм тетейине сав бир кесек заман суьйинип хабарлады. Анам келмеди, оны биз уьйде калдырдык, онынъ куллыгы коьп-деп баламыз бизге анълатты. Дурысында да, Камиль биринши кере анасыз келген атайына эм тетейине.

Бала мультфильмлер карамага бек суьеди. Бир куьн эртенъги шак мен ога айтаман: «Камиль, бебем, юр атай ман барайык, мен машинады юваман. Коьмек берерсинъ!»

А ол мага булай явап кайтарды: «Йок, атай, мени койынъыз. Буьгуьн меним куллыкларым коьп. Мен буьгуьн ийги дегенде ийги эм коьп мультиклер караякпан!»

Ойынлардан арып-талып, кеште тетейи мен боьлмеде ятады. Ятканлайын коьзин юмады. Ювыра, ойнай, айкаса арыйды. Соьйтип, куьни кетип те калады.

Арада бир ятаяктан алдын басын коьтерип атайына карайды. Колын силке берип: «Атай! Сен де уйкла!» – дейди ога карап. Бир кере атайы кеше куьшли шуьшкирди. Ятпага аьзирленген Камиль басын коьтере берип, каранъада кышкырады:

– Атай-ав! Сав бол! Коьп яша!

Тетейи ога «Кеше ятаякта кышкырмага ярамас, балам! Ол келлисиз зат. Аста соьйлемеге керек» – дейди. Ол тетейине карай берип: «Ай, тетей, кышкырып айтпасак, атай эситпей калар ша! Кышкырып айтпага тарык» – деп яваплады.

Тетейи уьндемеди эм басыннан сыйпап койды. Арасы коьп такыйка да кетпей, Камиль терен уйкыга кетти...

«Мен полицай болаякпан!»

Заман дейтаган зат тез кетип те калады. Мине бизим Камильге эндигиси ети яс. Быйыл ол мектебке юретаган болды. Кишкейимиз Карим болса, тек доьрт ясына келди. Ол аьр заман атайына эм тетейине сотовый телефоны ман оьзи акында, сонъ оьзининъ аьли акында тел согып, коьплеген хабарлар еткереди. Бир-бир заманда куьнде де бир неше билдируьвлер де йибереди.

Атайы ога суьйинеди эм тетейи мен оны уьйлеринде мактап аладылар. Атай да бир кере йиенине булай билдируьвин йибереди: «Карим, аьперим, йигитим! Сенинъ билдируьвинъ бизге аьр заман етеди. Уьйкен савбол сага. Сен эндиги, балам, атайдай болып, корреспондент болсанъ, ярайды…»

Карим атайдынъ йиберген билдируьвин окыйды эм йорык мунавдай явабын береди: «Йок, атай, йок! Мен корреспондент болмайман. Сиз аз акша аласыз. Мен полицай-гаишник болаякпан. В-о-о» – деп уьйкен бармагын оьрге коьтерип коьрсетеди…

Анам меним амалым

Анам меним амалым.
Мен сени суьемен.
Яшавынъда кыйынлык
Болмасын деп тилеймен,
Аьр дайым да юзинънен
Куьлки сенинъ таймасын.
Баьри ийги соьзлерди
Ак юректен айтаман.

Махмудова Гульмира,
Эдиге-авыл орта мектеби.

Ана

Анам меним алыста
Юрегимнинъ яртысы анамда
Кудайдан тилеймен мен
Савлык берсин анама.

Коьп хабар бар айтпага
Ак анамнынъ акында
Анага эш бирев етпес
Ак куьн тувар балага.

Джумандыков Милана,
Эдиге-авыл орта мектеби.

Йолыгыс кызыклы болган

Махачкаладагы Дагыстан республикасынынъ художниклер Союзынынъ Выставка залында республикадынъ художестволык колледжининъ

Студентлери эм окытувшылары ман республикадынъ бир куьп язувшылары эм шаьйирлери кызыклы йолыгысын оьткергенлер. Йолыгыс кешлигин художниклер союзынынъ директорынынъ орын басары Татьяна Петенина ашкан эм буьгуьн мунда бир куьп дагыстан язувшылары эм шаьйирлери мен йолыгыс оькерилетаганын айтып озган. Сосындай Йолыгыслар мунда аьдетке кирип калган экен.

Йыйылган студентлер эм окытувшылар алдында дагыстаннынъ язувшылар Союзынынъ секретарьлери – орыслардыкы Марина Ахмедова, кумыктыкы – Шейит-Ханум Алишева,ногайдыкы – Анварбек Култаев, даргиндики – Аминат Абдулманапова оьзлерининъ соьзлеринде яратувшылык йоллары эм аьлиги заманда не затлар уьстинде каьр шегетаганлары акында хабарлаганлар.Сонъ орыс эм ана тиллеринде оьзлерининъ ятлавларын окып эситтиргенлер.

Сонъында келген конаклар студентлердинъ эм окытувшылардынъ бир куьп соравларына явапларын да кайтарганлар. Йолыгыс кызыклы болган.

З.Шугаипова.

Язувшылар ман 38-нши гимназияда оьткерилген йолыгыс.

ШЫГУВ

Тенълер арасында дослык алдынгы заманада да берк болган экен. Сонда Амир деген яс калай аягына шыгув шыгады эм оннан орынга туьсип ятады.

Бу хабарды онынъ бир аяктан ас ишип, бир орында ятып оьскен энъ ювык йолдасы Оспан эситеди. Ол досынынъ авырганына ак юректен кайгырады эм хьатер сорап бараяклыгын эртерек билдиреди.

– Ай, ол мага шыгув уьшин де орынга кирип ятасынъ деп куьлейди экен, – дейди Амир. Сонъ маразын уьйкен этип коьрсетеек болып, алады да бир коьзин теседи эм ах-охлап басын орап ятады.

Бир кесек заманнан сонъ, хьатер сорап Оспан келеди.

– Не болганды? – дейди ол, уьйге киргенлей ок.

– Коьзим шыккан, – дейди Амир да ога.

– Ай-ой, – дейди сонда Оспан да, тенъининъ маразын сан этпей, – коьз уьшин де аьдем орынга кирип ятарма аьши?

– Аьши не зат уьшин ятатаган?

– Бир баска бир коьз де тамам. Мен сага суьек ярып шыгув шыккан экен деп турамантагы.

ТЫНЪЛАВСЫЗ КЫЗ

Куллыктан кайтип келгенде, Айсе тек олтырып йылайды. Бузав анасын эмген, казлар, авлага кирип, эгинлерди аьлеклегенлер. Кызы Написаттынъ олардан эш бир кайгысы да йок. Каршыгада оьзининъ кыймаслары ман айт деп кувыршак ойнайды эди. Оны коьрип, Айсе куьйгелеклейди.

– Сапатактай болып, сав куьн балаларга басынъды айлантыртасынъ...

Написат болса, алдында ятып турган собалактан коьзин алмай, анасынынъ соьзлерин кулагына да аспайды. Оны сезип, Айсе тагы да бек кызувланады.

– Сен меним айткан соьзимди тынъламай, неге авызынъды ашып турасынъды?

– Неге тынъламайды, тынълайманша, мама, – дейди Написат, карасын ийттен анасына коьширип. – Барак бес шыбынды ашады.

Ногай аьдети

КОНАК

Конакты кабыл этип алув, халкымыздынъ сыйлы аьдетлерининъ бирисине саналып келеди демеге керек. Ногайларда конакты кабыл этип алув аьелде бурынгы заманнан бери ийги белгили демеге боламыз. Сондай аьел аьр заман уьйкен сый ман эм абырай ман пайдаланып келген. Коьплеген конаклар тойларда, байрамларда, туьрли йыйылувларда боладылар. Не уьшин келгеннен себебин билмеселер де, айырым сый этилуьв де болып турган.

Конакты сыйлап алмав ол тек оьзинининъ тувыл да, савлай ювыкларынънын эм тукымынънынъ сыйын алувга саналган. Аьр бир уьй иеси конактынъ тынышлыгын эм сыйын сакламага борышлы болган.

Уьйге келген конак, аьдетинше, онъ аягы ман киретаган болган, аь уьйден шыккан заманда – сол аягы ман басып шыккан. Кирген заманда конак айтатаган болыпты:

– Уьйге яхшылык болсын! Мен сенинъ конагынъ! – деп.

Ога явапка уьй иеси болса, булай деп айтатаган болган:

– Алла айдап аькелген болар! Киринъиз, ювык болынъыз! – деп сорамаганлар.

Аьр бир уьйде келген конак уьшин ийги деген боьлме болатаган болган. Аьне сол уьйде яде боьлмеде ийги уьй затлары болган-халша, ийги ястык, ювыркан, баскалай коьзге ийги коьринетаган затлары.

Аьзирлеген А.Утеев.

АТАЛЫК КАВГА ЙЫРЛАРЫ

Уллы аталык кавгасына багысланган болып, коьплеген ятлавлар, дестанлар эм оьзгелей туьрли асарлары язылганлар эм аьли де языладылар. Боьтен де, сол зат сезиледи Уллы Енъуьвдинъ 75 йыллыгында.

Аталык кавга йыры болып, аьли «Карындас йырын» беремиз.

КАРЫНДАС ЙЫРЫ

**Мен бир мырат эткемен
Коста конып калмага,
Кардашым меним кавга этеди,
Бек оьтеди ол мага.**

**Эки машин келеятыр
Иши толы йымыршка,
Агам меним кавга этеди,
Мен бараякпан помышка.**

**Он доьртинши июльде
Кирди уьйкен кавгага.
Снарядты йибереди
Немецлерге «савгага».**

**Немецлердинъ атлары
Айланып шыкса тав болсын.
Кавга этκенинъ кыйын тувыл,
Аягынъ-колынъ сав болсын.**

**Аягымда баьпишим,
Табаншасы тактадай.
Коьреек болып шыккан эдим,
Шалон кетти токтамай...**

**Эрте турып кир ювдым,
Яйып кепсин елде деп,
Командирден хат келди
Кардашым меним оьлген деп.**

**Самолетлар ушады,
Коьκте тувыл авада.
Яным суьйген кардашым
Оьлип калган кавгада.**

**Бу базарда сатылган,
Бувым–бувым кара шым.
Кавгада оьлип келмей калган
Яным суьйген кардашым.**

**Ушып келип туьскени,
Миннинъ кесек темири.
Бу кавгады шыгарганнынъ
Кыска болсын оьмири.**

Кенъ авлак!..

Орман бирден уьйкен сеске толып кетти. Япыраклар сыбырдасадылар, тек маймыл артына бурылмай, алдыга абытлав этеди. Абытын алады эм оьзининъ мырадына янаса береди. Абытын алады эм оьзининъ билген йырын да йырлайды. Дурысын айтканда, ога бек кыйын эди: кабыргаларына терек бутаклары киредилер, юни куьрпееди. Аяклары канайдылар. Яралары коьп боладылар. Маймыл эки кере тамагына дейим сувда да калды. Доьрт теректен дурыс каргымай тымалап йыгылды. Бир неше юзлеген шакалларга расып та калды. Яшавда баьри зат та битеди. Орманлык та битап калды. Маймыл оьз мырадына етип те калды. Куьнтувардан куьн коьзи йылмайып коьтериледи. Булытлар тизилип ювырысадылар. Маймыл алдында баска яшав басланды.

Кайдай аьруьв эртенъи шагы! Кайдай ыспайы орманлык! Кайдай коьп шешекейлер! Кайдай бир аьруьв ийис! Кайдай бийик тавлар эм кенъ болып яйылган данъыл! Сосы яшавды мынълаган туьрли куслар йырларында мактайдылар. Ер уьстинде суьйинип.

Айланадылар. Оьлен ишинде шышканлардынъ эм коянлардынъ балалары куванып ойнайдылар. Неше туьрли айванлар отлайдылар. Йылгада завклы кепте баьпийлер шайкаладылар. Тоьгерек якта тек завклык эм ойын! Куьн коьзининъ саьвлеси баьри ерге йылувын йибереп турады. Ерде яшав эм наьсип кайнайды. Сосы яшавга маймыл оьзи

ынынмайды эди. Яшавдынъ аьр бир такыйкасы ога сав бир ийги оьмир!..

– Эй-эй! – деп, кышкырды маймыл, оьзиндеги куванышын тутып билмей. – Эй, айванлар! Мундай наьсиптен сиз оьлер единъиз! Мен коьрген яшавдынъ бир кесегин сама коьрсенъиз эм сезсенъиз экен!..

Ол тоьгерек ягына каранады эм тагы да кышкырады. – Меним айтканым дурыс болган! Мен дурыс эткенмен! Мен енъдим баьрисисн де. Мине кайдай куьн коьзи!

Сол такыйка тереклер арасыннан анъшы шыгады эм маймылды арсландай коьреди эм оны урып та кояды. (Дурысында да, сосы заманга маймыл бу орманлыкта арсланга айлаган болган экен). Бу зат болмаска да болаяк эди. Тек болды. Болса, болсын!.. Онынъ маьнеси баска.

Сен де аьр заман алдыга карап ымтыл эм бар! Суьйсенъ ялгыз бол, суьйсенъ йолды аз билетаган бол. Белки, сени де туьрли-туьрли осаллыклар саклайтаган болар... Кажынма. Бар алдыга эм аьр заман оьктем эм йигерли болып абытла! Юрген йол алар!

Орысшадан коьширген
С.Култаева.

БАС АЙЛАНДЫРГЫШ

с а к а л р у я к ж с

а б и л о с а л р т и

е а с к м ы с а л р т

с с о р а и а р п а и

и з с д х п к и е и е и

з б а б а к а ю т у т

а в в с ч р т к а с в

м а л ш к е р и и с я

а в ы л а у т с у и и

н р к и л ю и т а с у

о с а л а и к а р а т

Аьр бир сыдырада бир соьз язылган: 1-нши – сакал.
Баскаларын тавып, язып каранъыз эм редакцияга йиберинъиз!

КИЧКЕНЛЕРГЕ

Суьвретлерди туьрли туьслерге боянъыз

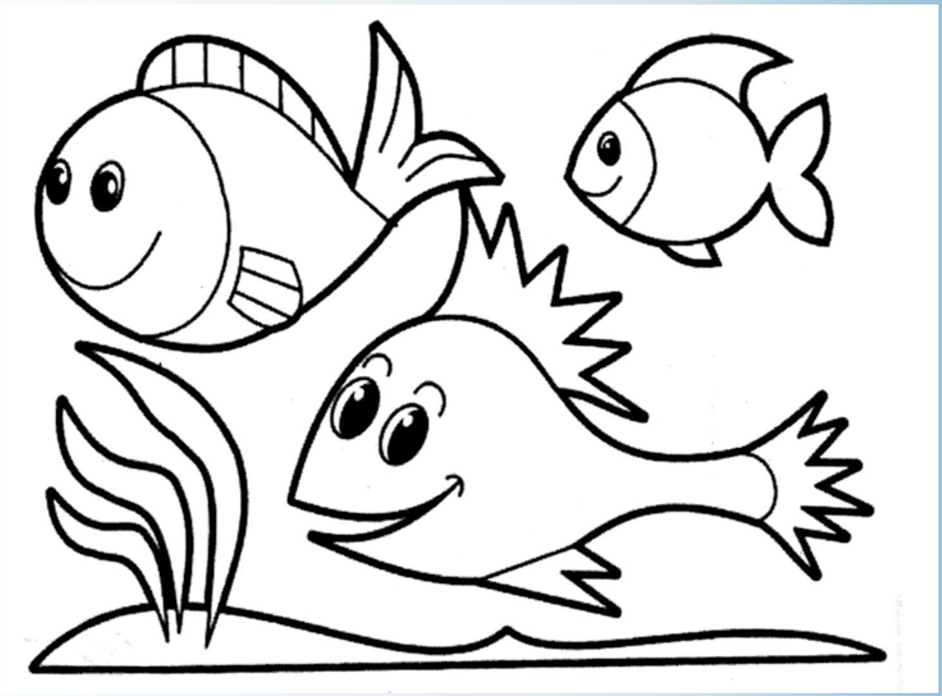

Булар ким эм кайда яшайдылар?

АШАМАГА СУЬЕМЕН!

Ким не зат ашайды. Сызыклар ман коьрсетинъыз.

Соколёнок
Лашын

2/2020

март – апрель

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:
Министерство информатизации, связи и массовых коммуникаций Республики Дагестан.

Регистрационный номер
серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г.
выдан управлением Роскомнадзора по Республике Дагестан.

Издается с января 1990 г.

Руководитель – главный редактор
М.М. Ахмедов

Редколлегия:
А.Исмаилов **(зам. гл. редактора)**
Т.Зургалова **(отв. секретарь)**
А.Култаев
Б.Кулунчакова
М.Авезов
С. Майлыбаева
С. Култаева **(редактор выпуска)**

Художественный редактор З.Даганов
Технический редактор Т. Лузина
Художник номера С. Гаджиева
Художник обложки К. Папузова

Формат 60х84 $^1/_8$.
Бумага офсетная.
Уч. изд. л. 3,49.
Уч. печ. лист 3,26.

Выход в свет 10.04.2020 г.
Тираж 290 экз.
Заказ № 529.

Типография:
ООО «Издательство «Феникс-пресс».
Адрес типографии:
367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан «Редакция республиканских литературных журналов «Соколёнок» и «Литературный Дагестан».
Адрес редакции и издателя:
367000, РД, г.Махачкала,
ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru

Ногайский язык.

Индекс: на год - 63238,
на полугодие - 78432.

Цена свободная.